

Лекція 1:

Тема: Поняття, сутність та система кримінального процесу

Питання 1: Поняття кримінального процесу

Кримінальний процес (кримінальне судочинство) — це здійснювана у встановленому законом порядку діяльність органів досудового розслідування, прокуратури і суду з попередження, виявлення, розкриття і розслідування злочинів, викриття осіб, винних в їх скоєнні, і застосування до них заходів кримінального покарання чи іншого впливу, а також реабілітації невинуватих, що відбувається через правовідносини, які виникають у зв'язку з цією діяльністю між органами і особами, котрі беруть в ній участь.

Узагальнюючи різноманітність визначень кримінального процесу можна прийти висновку, що **це поняття характеризується наступними трьома основними елементами:**

1. Чітка система діяльності визначених у законі державних органів, посадових осіб та інших учасників процесу, які залучаються до сфери кримінальної процесуальної діяльності.
2. Правовідносини, які виникають під час цієї діяльності.
3. Обов'язкова правова регламентація діяльності й відносин, які виникають на її основі.

Не існує одноманітного підходу до вивчення поняття кримінального процесу і за кордоном. Наприклад, німецькі юристи схиляються до визначення, що кримінальний процес — це врегульований законом рух кримінальної справи з метою постановлення вироку. Бачимо, що до даного визначення не включені правовідносини, які виникають при цьому. В більшості англосаксонських країн кримінальний процес визначається як боротьба або змагання між обвинувачем і особою, яка притягається до кримінальної відповідальності.

Слід запам'ятати, що поняття **“кримінальний процес” в юридичній теорії і практиці застосовується в чотирьох значеннях:**

1. як діяльність державних органів і посадових осіб щодо порушення, розслідування та вирішення кримінальних справ по суті;
2. як галузь права (кримінальне процесуальне), що регулює цю діяльність;
3. як правова наука, що досліджує вказану діяльність;
4. як навчальна дисципліна, в ході викладання якої вивчаються теоретичні основи кримінально-процесуального права, норми кримінально-процесуального закону і практична кримінально-процесуальна діяльність¹.

Наука кримінального процесу, є складовою частиною правової науки. Вона розробляє теорію кримінального процесу, вивчає діюче кримінально процесуальне право в цілому, його інститути й норми, практику їх застосування органами досудового розслідування, прокуратури і суду, а також історичний шлях розвитку кримінального процесу. Метою цього вивчення є пізнання соціальної та правової суті, запозичення досвіду законодавчого регулювання окремих процесуальних інститутів у зарубіжних країнах, надання допомоги суддям, слідчим, прокурорам і адвокатам у правильному тлумаченні і застосуванні норм кримінально-процесуального права.

Наука кримінального процесу розробляє рекомендації з вдосконалення кримінального судочинства.

Кримінальний процес як навчальна дисципліна будується на базі науки кримінального процесу, кримінально-процесуального права і практики його застосування органами досудового розслідування, прокурорами, судами і адвокатами.

В предмет вивчення кримінального процесу як навчальної дисципліни входить засвоєння теорії кримінального процесу, кримінального процесуального законодавства і

практики його застосування відповідними суб'єктами процесу, основи кримінального процесу зарубіжних країн, вміння правильно тлумачити і застосовувати норми Кримінального процесуального кодексу, самостійно поповнювати процесуальні знання, захищати конституційні права і свободи, законні інтереси громадян, суспільства і держави. Особливий наголос робиться на детальному вивченні всіх стадій кримінального процесу.

Питання 2: Зміст і завдання кримінального процесу.

Основні завдання кримінального процесу випливають зі статті 3 Конституції України, в якій сказано: "Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю.

Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави".

Ці конституційні положення (стаття 3 Конституції України) знайшли відображення у Кримінальному процесуальному кодексі.

Виходячи із вищезазначеного слід мати на увазі, що з метою охорони і захисту цих соціальних цінностей перед Кримінальним процесом, як і перед іншими галузями права, ставляться конкретні завдання з урахуванням змісту їх предметів регулювання. Завдання кримінального процесу визначені у ст. 2 КПК України.

Так **кримінальний процес** повинен забезпечити **захист** особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорону прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечити швидке, повне та неупереджене розслідування і судовий розгляд з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура.

Новий КПК, як і КПК 1960 року, пов'язує призначення кримінального судочинства із захистом основних цінностей і норм суспільства, до яких відносяться в першу чергу права людини. Таке призначення кримінального судочинства відповідає стандартам, що містяться в міжнародно-правових документах (див.: резолюцію сьомого Конгресу ООН з попередження злочинності та поведження з правопорушниками; Основні принципи незалежності судових органів; Основні принципи поведження з ув'язненими; п. 27 Віденської декларації і програми дій) .

Як зазначалось вище, одним із важливих завдань кримінального процесу є забезпечення **швидкого розслідування і судового розгляду**, яке буде здійснюватись за умови, якщо встановлення події злочину, винних осіб і притягнення їх до відповідальності буде максимально наблизитись до моменту вчинення злочину.

Вимога забезпечення **повного розслідування і судового розгляду** означає, що повинні бути встановлені всі обставини, які входять до предмету доказування у кримінальному провадженні.

Приймаючи до уваги статтю 6 Конвенції про захист прав людини і основних свобод, вимога **неупередженого судового розгляду** означає, що "кожна людина має право на справедливий публічний розгляд справи в розумний термін незалежним і неупередженим судом, створеним на підставі закону".

Відповідно до п.2 ст.9 КПК України **неупереджене розслідування** означає, що прокурор, керівник органу досудового розслідування, слідчий зобов'язані всебічно, повно і об'єктивно дослідити обставини кримінального провадження, виявити як ті обставини, що викривають, так і ті, що виправдовують підозрюваного, обвинуваченого, а також обставини, що пом'якшують чи обтяжують його покарання, надати їм належну правову оцінку та забезпечити прийняття законних і об'єктивних процесуальних

рішень.

Важливим завданням кримінального процесу є забезпечення правильного застосування закону з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура.

Гарантом правильного застосування закону є декілька умов. Це досконале його знання, вміння правильного практичного застосування, ретельне виконання відповідними посадовими особами своїх службових обов'язків, відомчий й судовий контроль, а також ефективний прокурорський нагляд за виконанням законів учасниками кримінального судочинства, які уповноважені розслідувати кримінальні провадження, а також об'єктивне та своєчасне провадження по них в судах.

Важливими умовами правильного застосування закону також є суворе додержання норм кримінального, процесуального та іншого законодавства під час провадження з кримінальних справ з метою встановлення об'єктивної істини, щоб жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу.

Кримінальне судочинство повинно реалізовувати Конституційні положення щодо захисту прав і свобод особи та гуманістичні принципи кримінального процесу, проголошені в Загальній декларації прав людини (1948 р.), Міжнародному пакті про громадські і політичні права (1966 р.), Кодексу поведінки службових осіб з підтримання правопорядку (1979 р.), Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або принижуючих гідність видів поводження і покарання (1984 р.).

Питання 3: Основні поняття кримінальної-процесуальної науки

Основні поняття, що використані в кримінальному процесуальному законі, викладені в ст. 3 КПК України. Вони забезпечують учасникам кримінального процесу і громадянам можливість правильного та своєчасного з'ясування законодавчої термінології. Однак у ст. 3 КПК України відсутні основні поняття кримінальної процесуальної науки, які широко застосовуються в рішеннях Пленуму Верховного Суду України, Конституційного Суду України, підзаконних актах міністерств та відомств, оскільки в ній викладені лише основні поняття, використовувані в законі (КПК).

Серед основних наукових кримінальних процесуальних понять особливу увагу необхідно звернути на такі з них.

Під **кримінальним процесуальним правом** прийнято розуміти сукупність (систему) норм, санкціонованих державою, які регулюють суспільні відносини, котрі виникають під час досудового розслідування і вирішення кримінальних справ.

Воно є одним з численних галузей, на які поділяється право в цілому. Кримінальне процесуальне право — це самостійна галузь права, яка регулює діяльність правоохоронних органів з розслідування злочинів, викриття і покарання винних, а також права і обов'язки осіб, які залучаються до сфери кримінального процесу.

Кримінальне процесуальне право України кодифіковане у вигляді законів.

Дискусійним у правовій літературі залишається питання про формальні джерела кримінального процесуального права. Формальні джерела кримінального процесуального права - форми його існування і прояви в суспільному розвитку; зовнішній образ правових норм. Формальними джерелами кримінального процесуального права є:

1) Конституція України. Відповідно до ст. 8 Конституції України її норми мають найвищу юридичну силу, пряму дію і застосовуються на всій території України;

2) міжнародні договори. Згідно з ст. 9 Конституції України чинні міжнародні

договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України У розвиток цих конституційних положень Кримінально-процесуальний кодекс встановив, що:

а) порядок кримінального провадження на території України визначається лише кримінальним процесуальним законодавством України(ч.1 ст.1 КПК);

б) кримінальне процесуальне законодавство України складається з відповідних положень Конституції України, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, Кримінального процесуального кодексу та інших законів України (ч.2 ст.1 КПК);

в) принцип верховенства права у кримінальному провадженні застосовується з урахуванням практики Європейського суду з прав людини (ч.2 ст.8 КПК).

3) Кримінальний процесуальний кодекс України Кодекс являє собою систематизоване зібрання кримінальних процесуальних законів. Він містить кримінальні процесуальні норми, що підлягають застосуванню у сфері кримінального провадження;

4) інші закони, що містять кримінальні процесуальні норми. Інші закони

- законодавчі акти, які містять норми кримінального процесуального характеру. До них, зокрема, відносяться Закон України «Про судоустрій та статус судів», Закон України «Про прокуратуру», Закон України «Про адвокатуру» та інші.

Офіційна кримінальна процесуальна доктрина формальними джерелами кримінально-процесуального права визнає лише законодавчі акти. Рішення Верховного Суду з окремих справ, керівні роз'яснення Пленуму Верховного Суду, а також накази, інструкції та вказівки Генерального прокурора не є джерелами права, бо вони містять не його нові норми, а лише їх глибоке тлумачення. Ними зобов'язані керуватись відповідні суди нижчого рівня, прокурори, органи дізнання та досудового розслідування

Теорія кримінального процесу широко використовує, крім того, такі кримінально-процесуальні поняття.

Кримінальні процесуальні відносини – це врегульовані кримінальним процесуальним законом суспільні відносини (чи зв'язок) між учасниками кримінального процесу, які проявляються в їх взаємних правах та обов'язках. Об'єктом кримінальних процесуальних відносин в цілому є все те, з приводу чого або у зв'язку з чим відбуваються дії учасників кримінального процесу або приймаються ними рішення. Загальний об'єкт кримінально-процесуальних відносин - передбачуване кримінально-правове відношення між державою в особі її органів і злочинцем (або винним), що підлягає вирішенню в сфері кримінального судочинства.

Спеціальний об'єкт кримінально-процесуальних відносин – очікуваний результат поведінки учасників конкретного кримінального процесуального відносину (наприклад, очікування можливості впізнання потерпілим особи, яка вчинила злочин).

Суб'єкти кримінальних процесуальних відносин - учасники правовідносин у сфері кримінального судочинства, обов'язковою і визначальною стороною серед яких є представники державної влади.

Змістом кримінальних процесуальних відносин виступають дії учасників кримінального судочинства, а формою кримінальних процесуальних відносин - права (правомочності) і обов'язки учасників кримінального судочинства.

Кримінальна процесуальна форма – це суворий порядок кримінального провадження — правила і процедури (умови, підстави, строки, послідовність, порядок і т.п.) вчинення процесуальних дій та прийняття процесуальних рішень.

Нею охоплена вся діяльність учасників кримінального процесу на всіх його стадіях. Всі процесуальні дії і рішення з них повинні бути оформлені у відповідності з нормами КПК, бо тільки за таких умов вони набувають юридичного значення. Так, законом передбачено відповідний порядок (форму) виклику на допит, сам допит, порядок і умови проведення обшуку і виїмки, визнання особи потерпілою, повідомлення

про підозру, зупинення і закінчення досудового розслідування, апеляційне та касаційне провадження і таке інше. Ці дії оформляються протоколами, постановами, поданнями, ухвалами тощо.

Процесуальна форма визначається лише нормами кримінального-процесуального права і її порушення завжди означає порушення закону, що може спричинити скасування або зміну прийнятого рішення. Суворе дотримання процесуальної форми є необхідною умовою всебічного, повного і неупередженого дослідження обставин кримінального провадження, встановлення істини та забезпечення прийняття законних і неупереджених процесуальних рішень. В той же час Пленум Верховного суду України² звернув увагу на недопустимість формального підходу до цього питання. Так, якщо порушення процесуальної форми є незначним і не може вплинути на всебічність, повноту й об'єктивність і не погіршить становище засудженого, то це не є підставою для скасування вироку.

Встановлений законом порядок провадження з дотриманням встановленої процедури (форми) єдиний для всіх кримінальних проваджень незалежно від характеру і тяжкості злочину, що гарантує захист від незаконних дій посадових осіб в кримінальному процесі. Додержання процесуальної форми гарантує захист Конституційних прав і законних інтересів осіб, які приймають участь у кримінальному судочинстві.

Кримінальний процес = кримінальне судочинство = кримінальне провадження є поняттями тотожними.

Кримінальне провадження - досудове розслідування і судове провадження, процесуальні дії у зв'язку із вчиненням діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність.

Однак, поняття кримінальний процес та правосуддя не є тожніми.

Правосуддя - діяльність судів, що здійснюється шляхом розгляду і вирішення в судових засіданнях в установленому законом порядку кримінальних, цивільних, адміністративних і арбітражних проваджень.

При з'ясуванні сутності правосуддя у кримінальному провадженні не слід ототожнювати його з кримінальним процесом з наступних причин. По-перше, правосуддя здійснюється не тільки у кримінальному, а у цивільному, адміністративному і господарському провадженні. В цьому плані поняття правосуддя ширше поняття кримінального судочинства і виходить далеко за його межі. По-друге, в кримінальний процес входить діяльність судів по розгляду і вирішенню тільки кримінального провадження і в обмежених межах в їх рамках - цивільного позову. В цьому ракурсі кримінальне судочинство, природно, поступається за обсягом поняття правосуддя. По-третє, кримінальне судочинство включає в себе не тільки правосуддя у кримінальному провадженні, а й досудове розслідування. У цьому сенсі поняття правосуддя набагато вужче поняття кримінального судочинства, яке включає в себе досудове провадження.

Кримінальні процесуальні гарантії - встановлені кримінальним процесуальним законом засоби і способи, що забезпечують здійснення учасниками кримінального процесу своїх прав та дотримання ними обов'язків.

В якості гарантій прав учасника кримінального процесу можуть виступати інші його права, а також обов'язки державних органів і посадових осіб, які здійснюють кримінальне судочинство. Зокрема, гарантією права підозрюваного на захист є його право на запрошення до участі в кримінальному процесі захисника. У той же час його право знати, в чому він підозрюється забезпечується обов'язком посадових осіб, які здійснюють кримінальне провадження, знайомити його з різними процесуальними документами.

Кримінальні процесуальні функції – це основні напрямки діяльності учасників кримінального судочинства.

У юридичній науці і, зокрема у кримінально-процесуальному праві, проблему

функції прийнято відносити до фундаментальних, що пояснюється, насамперед, значенням і тією роллю, яку функції відіграють у вирішенні завдань кримінального процесу. До проблем кримінально- процесуальних функцій зверталися вчені П.Елькінд, Я.Мотовиловкер, М.Строгович, О.Ларін, С.Альперт тощо.

Функції є невід'ємною складовою кримінальної процесуальної діяльності. Кримінальний процес може також розглядатися не тільки як система послідовних стадій, а й як система функцій суб'єктів кримінальних процесуальних відносин. Сутність такої системи полягає у діалектичній єдності її структури і функцій.

Свого часу широкий розвиток одержала концепція трьох процесуальних функцій: 1) кримінального переслідування (обвинувачення); 2) захисту; 3) правосуддя. Разом з тим не існує завершеної теорії, яка давала б чітке і логічне уявлення про функції названого процесу. Зокрема, відсутня загально визнана точка зору про поняття кримінальної процесуальної функції та її сутність, відмінні риси і особливості.

Функції правомірно відносять до об'єктивних категорій науки кримінального процесу. Характерними рисами останніх є те, що вони: мають законодавче закріплення; репрезентують основні напрями процесуальної діяльності; є домінуючими при визначенні правового статусу суб'єктів кримінального процесу; спрямовані на вирішення завдань кримінального судочинства; здійснюються суб'єктами названого процесу.

Функція (від лат. *functio* — виконання, здійснення) означає: діяльність, обов'язок, робота, призначення. У загальному розумінні функція в кримінальному процесі — це діяльність конкретного суб'єкта, яку він здійснює відповідно до процесуального статусу.

Узагальнюючи вищезазначене, вважаємо за доцільне до основних функцій кримінального процесу віднести обвинувачення, захист і правосуддя, а до не основних — підтримання цивільного позову і захист від нього, прокурорський нагляд за точним і одноманітним дотриманням законів органами дізнання і досудового розслідування. Причому, враховуючи те, що неосновні функції зрозумілі без їх деталізації, то слід *звернути увагу наосновні*.

1. Функція обвинувачення — це діяльність учасників кримінального процесу, яка направлена на всебічне, повне і неупереджене дослідження обставин кримінального провадження, виявлення як тих обставин, що викривають, так і тих, що виправдовують підозрюваного, обвинуваченого, а також обставин, що пом'якшують чи обтяжують його покарання, надають їм належну правову оцінку та забезпечують прийняття законних і неупереджених процесуальних рішень. До цих суб'єктів відносяться слідчий, керівник органу досудового розслідування, прокурор, а також потерпілий, його представник та законний представник.

2. Функція захисту — це діяльність суб'єктів кримінального процесу, яка направлена на спростування підозри та обвинувачення, встановлення невинуватості особи і обставин, що пом'якшують відповідальність. Ця функція здійснюється підозрюваним, обвинуваченим (підсудним), засудженим, виправданим, особою, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, їхні захисники та законні представники.

3. Функція правосуддя — це діяльність суду з дослідження всіх зібраних у кримінальному провадженні доказів і прийняття рішення щодо винуватості чи невинуватості конкретної особи, а також про її покарання (фактично функція вирішення кримінального провадження по суті).

Кримінальний процесуальний статус - встановлена кримінальним процесуальним законом сукупність прав, обов'язків учасників кримінального процесу та гарантій їх реалізації.

Державне обвинувачення - процесуальна діяльність прокурора, що полягає у доведенні перед судом обвинувачення з метою забезпечення кримінальної

відповідальності особи, яка вчинила кримінальне правопорушення.

Сторони кримінального провадження - з боку обвинувачення: слідчий, керівник органу досудового розслідування, прокурор, а також потерпілий, його представник та законний представник у випадках, установлених цим Кодексом; з боку захисту: підозрюваний, обвинувачений (підсудний), засуджений, виправданий, особа, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, їхні захисники та законні представники.

Учасники кримінального провадження - сторони кримінального провадження, потерпілий, його представник та законний представник, цивільний позивач, його представник та законний представник, цивільний відповідач та його представник, особа, стосовно якої розглядається питання про видачу в іноземну державу (екстрадицію), заявник, свідок та його адвокат, понятий, заставодавець, перекладач, експерт, спеціаліст, секретар судового засідання, судовий розпорядник.

Засобами кримінального процесу є сукупність всіх процесуальних дій і процесуальних рішень, призначених для вирішення його завдань.

Кримінальні процесуальні дії - це дії, врегульовані нормами кримінального процесуального права, що провадяться в межах чинності кримінального процесуального закону, визначеної законом компетенції та в часових межах кримінального процесу, результати яких мають самостійне юридичне значення.

Кримінальні процесуальні рішення - це рішення органів досудового розслідування, прокуратури і суду, що приймаються ними (і тільки ними) з будь-яких питань, котрі мають значення для кримінального провадження. Відповідно до ст.110 КПК України рішення слідчого, прокурора приймається у формі постанови. Судове рішення приймається у формі ухвали, постанови або вироку.

Історична форма кримінального судочинства - організація процесуального механізму, що зумовлює джерело поступального руху провадження у кримінальних справах та основи процесуального статусу (положення) його учасників

Історична форма кримінального процесу—це форма організації кримінального судочинства, що визначає порядок кримінального провадження та основи процесуального статусу його учасників.

На форму кримінального процесу впливають два чинники — державно-політичний режим і рівень правової культури суспільства.

Виділяють три історичні форми кримінального процесу: інквізиційний (розшуковий, або слідчо-розшуковий); змагальний (обвинувальний); змішаний (слідчо-судовий, континентальний).

Інквізиційний (розшуковий, слідчо-розшуковий) кримінальний процес має такі основні ознаки:

- застосування, переважно, імперативного методу правового регулювання кримінально-процесуальних відносин;
- функції обвинувачення, захисту та вирішення кримінальної справи зосереджено в одному державному органі;
- суд має право змінювати обвинувачення у досить значних межах;
- відсутність у процесі самостійних сторін, а відповідно і їх змагальності;
- наявність у обвинуваченого певних прав, реалізація яких цілком залежить від державних органів, що ведуть процес;
- визнання обвинуваченим своєї вини має перевагу над іншими доказами;
- таємність провадження.

Змагальний (обвинувальний) кримінальний процес має такі основні ознаки:

- наявність кримінально-правового спору;

- наявність сторін з різними за змістом інтересами;
- залежність вироку суду від результату змагання сторін;
- зміст і обсяг обвинувачення визначає обвинувач, а суд розглядає справу тільки у визначеному обвинувачем обсязі.

У жодній із сучасних держав кримінальний процес у "чистій" історичній формі (інквізиційна, змагальна) не існує. Інквізиційні елементи "змішуються" зі змагальними, що дає підставу виділяти кримінальний процес змішаної форми.

У юридичній літературі розрізняють два види змішаного кримінального процесу:

1) процес, у якому досудове розслідування побудовано на суто інквізиційних, а судові стадії - на змагальних засадах. Основні його риси (ознаки):

- у досудове провадження не залучається захисник;
- обвинувачений та інші учасники мають змогу ознайомитися з матеріалами кримінальної справи лише після завершення досудового розслідування;
- судові оскарження дій і рішень органів та посадових осіб, які ведуть кримінальний процес, не допускається;

2) процес, у якому досудове провадження містить елементи змагальності. Його характерні риси:

- у досудовому провадженні бере участь захисник;
- заінтересованим учасникам досудового розслідування ще до закінчення розслідування може бути надано для ознайомлення певні матеріали (наприклад, ті, якими обґрунтовується затримання чи пред'явлення обвинувачення);
- усі учасники досудового розслідування мають право оскаржити досудові дії та рішення органів досудового розслідування.

Кримінальний процес України в своїй основі також змішаний, тобто слідчо-судовий, має свої особливості і в деякій мірі відрізняється від таких, як французький чи німецький.

Питання 4: Стадії кримінального процесу.

Як було сказано вище, кримінальний процес являє собою діяльність судових та правоохоронних органів щодо застосування кримінального закону, яка складається із системи упорядкованих дій. Така система розподіляється на конкретні етапи — стадії, через які повинно проходити кримінальне провадження. Кожна попередня стадія відокремлюється від наступної підсумковим процесуальним рішенням, яке завершує цикл процесуальних дій на одному етапі і свідчить про перехід до нового.

Стадія кримінального процесу - це його відносно відособлена частина, що характеризується конкретними завданнями, що впливають із загальних завдань кримінального судочинства, певним колом учасників і термінами (строками), специфікою кримінально-процесуальних дій і правовідносин, характером оформлюючих їх кримінальних процесуальних актів. Кожна стадія відносно відособлена, тому, що є самостійною, але, в той же час, знаходиться у взаємозв'язку і у взаємозалежності з усіма іншими стадіями кримінального процесу, утворюючи єдину систему.

Ознаки, що характеризують стадію кримінального процесу:

- власні безпосередні завдання, що впливають із загальних завдань кримінального процесу;
- певний порядок, характерний саме для цієї стадії;
- специфічний характер кримінально-процесуальних правовідносин, що виникають в цій стадії;

- підсумковий процесуальний акт, що завершує стадію.

У кримінальному процесі України нараховується 8 стадій (6 основних і 2 додаткових):

1. Досудове розслідування (розділ 3, гл.19-24):
  - а) досудове слідство;
  - б) дізнання.
2. Підготовче провадження (розділ 4, гл.27)
3. Судовий розгляд (розділ 4, гл.28-30)
4. Провадження в судді апеляційної інстанції (розділ 5, гл.31)
5. Виконання вироку (розділ 8)
6. Провадження в судді касаційної інстанції (розділ 5, гл.32)
7. Провадження у Верховному Суді України (розділ 5, гл.33)
8. Провадження за нововиявленими обставинами (розділ 5, 34)

Всі стадії об'єднуються єдиними завданнями і принципами. Разом з тим кожна стадія має свої конкретні цілі, своє коло процесуальних дій та їхучасників.

1. Стадія досудового розслідування (розділ 3, гл.19-24) розпочинається з моменту внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань і закінчується закриттям кримінального провадження або направленням до суду обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності. На цій стадії досудового розслідування прокурор, керівник органу досудового розслідування, слідчий зобов'язані всебічно, повно і неупереджено дослідити обставини кримінального провадження, виявити як ті обставини, що викривають, так і ті, що виправдовують підозрюваного, обвинуваченого, а також обставини, що пом'якшують чи обтяжують його покарання, надати їм належну правову оцінку та забезпечити прийняття законних і неупереджених процесуальних рішень.

Досудове розслідування злочинів здійснюється у формі досудового слідства, а кримінальних проступків - у формі дізнання.

Досудове розслідування повинно бути закінчено:

- 1) протягом одного місяця з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку;
- 2) протягом двох місяців з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні злочину.

2. Стадія підготовчого провадження (розділ 4, гл.27). На цій стадії суд не пізніше п'яти днів з дня надходження обвинувального акта призначає підготовче судове засідання, де за участю прокурора, обвинуваченого, захисника, потерпілого, його представника та законного представника, цивільного позивача, його представника вивчає матеріали досудового розслідування і з'ясовує в учасників судового провадження їх думку щодо можливості призначення судового розгляду.

У підготовчому судовому засіданні суд має право прийняти такі рішення:

- 1) затвердити угоду або відмовити в затвердженні угоди та повернути кримінальне провадження прокурору для продовження досудового розслідування в порядку, передбаченому статтями 468-475 КПК України;
- 2) закрити провадження у випадку встановлення підстав, передбачених пунктами 4-8 частини першої або частиною другою статті 284 КПК України;
- 3) повернути обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру прокурору, якщо вони не відповідають вимогам цього Кодексу;
- 4) направити обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру до відповідного суду для визначення

підсудності у випадку встановлення непідсудності кримінального провадження;

5) призначити судовий розгляд на підставі обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру.

Судовий розгляд має бути призначений не пізніше десяти днів після постановлення ухвали про його призначення.

3. Судовий розгляд кримінального провадження (розділ 4, гл.28-30) є центральною стадією кримінального процесу, в якій суд безпосередньо досліджує всі зібрані докази і своїм вирок (обвинувальним чи виправдувальним) приймає рішення по суті провадження. Вирішується основне питання: винна чи невинна особа. Судовий розгляд має бути проведений і завершений протягом розумного строку.

4. Стадія апеляційного провадження (розділ 5, гл.31). На цій стадії кримінального процесу апеляційний суд перевіряє в межах поданої апеляції судові рішення суду першої інстанції, які не набрали законної сили.

Апеляційна скарга може бути подана:

1) на вирок або ухвалу про застосування чи відмову у застосуванні примусових заходів медичного або виховного характеру - протягом тридцяти днів з дня їх проголошення;

2) на інші ухвали суду першої інстанції - протягом семи днів з дня її оголошення;

3) на ухвалу слідчого судді - протягом п'яти днів з дня її оголошення.

За наслідками апеляційного розгляду за скаргою на вирок або ухвалу суду першої інстанції суд апеляційної інстанції має право:

1) залишити вирок або ухвалу без змін;

2) змінити вирок або ухвалу;

3) скасувати вирок повністю чи частково та ухвалити новий вирок;

4) скасувати ухвалу повністю чи частково та ухвалити нову ухвалу;

5) скасувати вирок або ухвалу і закрити кримінальне провадження;

6) скасувати вирок або ухвалу і призначити новий розгляд у суді першої інстанції.

2. За наслідками апеляційного розгляду за скаргою на вирок суду на підставі угоди суд апеляційної інстанції, крім рішень, передбачених пунктами 1-5 частини першої цієї статті, має право скасувати вирок і направити кримінальне провадження:

1) до суду першої інстанції для проведення судового провадження у загальному порядку, якщо угода була укладена під час судового провадження;

2) до органу досудового розслідування для здійснення досудового розслідування в загальному порядку, якщо угода була укладена під час досудового розслідування.

3. За наслідками апеляційного розгляду за скаргою на ухвали слідчого судді суд апеляційної інстанції має право:

1) залишити ухвалу без змін;

2) скасувати ухвалу і постановити нову ухвалу.

5. Після перебігу терміну апеляційного та касаційного провадження, якщо не була подана апеляційна скарга на вирок, ухвалу суду першої інстанції або ухвалу слідчого судді то останні набирають законної сили і приводяться до виконання, тобто починається наступний етап — **стадія виконання вироку** (розділ 8). На цій стадії вирок, що набув законної сили, звертається до виконання.

6. Стадія касаційного провадження (розділ 5, гл.32). На цій стадії касаційний суд перевіряє правильність застосування судами першої та апеляційної інстанцій норм матеріального та процесуального права, правової оцінки обставин і не має права

досліджувати докази, встановлювати та визнавати доведеними обставини, що не були встановлені в оскарженому судовому рішенні, вирішувати питання про достовірність того чи іншого доказу.,

Касаційна скарга на судові рішення може бути подана протягом трьох місяців з дня проголошення судового рішення судом апеляційної інстанції, а засудженим, який тримається під вартою, - в той самий строк з дня вручення йому копії судового рішення.

Суд касаційної інстанції за наслідками розгляду касаційної скарги має право:

- 1) залишити судові рішення без зміни, а касаційну скаргу - без задоволення;
- 2) скасувати судові рішення і призначити новий розгляд у суді першої чи апеляційної інстанції;
- 3) скасувати судові рішення і закрити кримінальне провадження;
- 4) змінити судові рішення.

7. Стадія перегляду судових рішень Верховним Судом України (розділ 5, гл.33). На цій стадії Верховний Суд України здійснює перегляд судових рішень суду касаційної інстанції, що набрали законної сили у разі:

1) неоднакового застосування одних і тих самих норм закону України про кримінальну відповідальність щодо подібних суспільно небезпечних діянь (крім питань призначення покарання, звільнення від покарання та від кримінальної відповідальності), що потягло ухвалення різних за змістом судових рішень — протягом трьох місяців з дня ухвалення судового рішення, стосовно якого заявлено клопотання про перегляд, або з дня ухвалення судового рішення, якщо воно ухвалено пізніше;

2) встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні справи судом — протягом трьох місяців з дня, коли особі, на користь якої ухвалено рішення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, стало відомо про набуття цим рішенням статусу остаточного..

8. Стадія провадження за нововиявленими обставинами (розділ 5, 34) - виключна стадія кримінального процесу. У цій стадії відбувається перегляд судових рішень, що набрали законної сили, внаслідок виявлення нововиявлених обставин, які раніше не були відомі особам, що розслідували справу, або суду, що розглядав її, або які встановлюють незаконність і необґрунтованість винесеного у справі судового рішення.

Заяву про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами може бути подано протягом трьох місяців після того, як особа, яка звертається до суду, дізналася або могла дізнатися про ці обставини.

Перегляд за нововиявленими обставинами виправдувального вироку допускається лише протягом передбачених законом строків давності притягнення до кримінальної відповідальності.

Зрозуміло, що не кожне кримінальне провадження проходить всі вищезазначені стадії. Частина проваджень закривається на стадії досудового розслідування, а іноді у стадіях підготовчого провадження та судового розгляду.

Слід мати на увазі, що всі судові рішення можуть оскаржуватися в апеляційному та касаційному порядку. Ще менше переглядається судових рішень, які набрали законної сили за нововиявленими обставинами.

В багатьох країнах існує інших підхід до визначення системи стадій кримінального процесу. Значною своєрідністю вона відзначається в так званих англосаксонських країнах. В більшості країн цієї групи кримінальний процес підрозділяється на досудове провадження, попереднє провадження в суді, судовий розгляд, апеляційне провадження і виконання вироку.

Питання 5: Місце кримінального процесу в системі інших галузей права та його зв'язок з суміжними науками.

Кримінальний процес тісно пов'язаний з іншими галузями права, суміжними науками, а відтак і з навчальними дисциплінами.

Кримінальний процес та Конституційне право. Кримінальний процес має тісний зв'язок з конституційним правом. Так, в Конституції закріплені більшість принципів кримінального процесу, основні права і свободи людини, засади діяльності прокуратури, правосуддя. Всі ці питання знаходять своє відображення в кримінальному процесуальному законодавстві.

Основні принципи організації й діяльності суду, прокуратури, органів досудового розслідування і адвокатури встановлюються у законодавстві про судоустрій і статус судів, про прокуратуру і про адвокатуру. Кримінальний процес визначає порядок діяльності цих органів щодо досудового розслідування, судового розгляду і вирішення кримінальних справ по суті, а також участі адвокатів у цій діяльності.

Кримінальний процес і кримінальне право. Норми кримінального права приводяться в дію і застосовуються органами досудового розслідування, прокурорами і судами до осіб, які вчинили злочин, тільки у межах кримінального процесу. В той же час, основні питання предмета доказування в кримінальній справі визначаються складом того чи іншого злочину, сформульованого в кримінальному праві. Кримінальне право і кримінальний процес мають такі спільні інститути, як кримінальна відповідальність, погашення і зняття судимості та ін. Отже, дані поняття не можуть існувати одне без одного. Органи розслідування, прокурор і суд розслідують і вирішують кримінальні справи, керуючись нормами кримінально- процесуального права, застосовуючи при цьому норми кримінального права.

Кримінальний процес і цивільне право. Кримінальне процесуальне і цивільно- процесуальне право регулюють суспільні відносини, що виникають під час відправлення правосуддя і мають багато спільного. Судовий розгляд проводиться на засадах єдиних принципів як з кримінального, так і цивільного провадження (гласність, усність, неперервність, відкритий судовий розгляд та ін.). Ці обидва інститути тісно пов'язані цивільним позовом у кримінальній справі.

Разом з тим, між кримінальним і цивільним процесом є суттєві розбіжності. Перший служить цілям боротьби зі злочинністю, а другий — вирішенню суперечностей щодо права власності і деяких інших, які лежать в сфері цивільних відносин. Кримінальне судочинство виникає в усіх випадках, за виключенням справ, які порушуються не інакше як за скаргою потерпілого, з ініціативи державних органів, а цивільне провадження завжди, за виключенням ініціативи прокурора з деяких справ, розпочинається із звернення до суду конкретної фізичної чи юридичної особи з позовом.

Кримінальне процесуальне право і криміналістика. Розроблені криміналістикою рекомендації щодо тактики слідчих дій і методики розслідування окремих видів злочинів тісно пов'язані з кримінально процесуальним правом. Так багато тактичних і методичних рекомендацій реалізуються в кримінальному провадженні через їх кримінально процесуальне оформлення. Досягнення природознавчих та технічних наук, які можуть бути використані криміналістикою за допомогою спеціаліста чи експерта, оформляються діючими кримінальними процесуальними нормами.

Разом з тим розроблені криміналістикою рекомендації на відміну від вимог процесуального характеру, не є обов'язковими. Їх застосування залежить від конкретної ситуації. Вони можуть бути використані і за межами кримінального процесу (наприклад, у цивільному процесі).

Кримінальне процесуальне право і кримінологія. Під час кримінальної процесуальної діяльності вивчається особистість злочинця, виявляються причини і умови, які сприяли вчиненню злочину, вживаються заходи до попередження злочинів. При цьому широко використовуються методики, розроблені кримінологією. В той же

час, кримінологія одержує необхідні їй відомості з вивчення причин і розробки заходів попередження злочинності.

Кримінальний процес і законодавство про виконання покарань. Зв'язок між ними зумовлений передусім тим, що вид і міра покарання, вид установи з виконання покарань визначаються вироком суду і з моменту звернення вироку до виконання починають діяти норми законодавства про виконання покарань.

Кримінальне процесуальне право і судова медицина. Остання досліджує питання медичного і біологічного характеру, які виникають під час провадження з кримінальної справи. Найчастіше судова медицина використовується в кримінальному процесі в формі експертизи, яку призначають для встановлення причини смерті, визначення тяжкості тілесних ушкоджень, встановлення віку обвинуваченого, підозрюваного і потерпілого і т. ін.

Кримінально-процесуальне право і судова психіатрія. В кримінальному процесі орган досудового розслідування, прокурор і суд, призначивши судово-психіатричну експертизу, отримують можливість робити висновки стосовно психічного стану підозрюваного, обвинуваченого (підсудного). З урахуванням даного висновку приймається відповідне рішення про закриття справи та застосування примусових заходів медичного характеру, керуючись відповідними нормами КПК.

Можна також прослідкувати зв'язок між кримінальним процесом та іншими галузями права.

Питання для самоконтролю:

1. Поняття, суть і завдання кримінального процесу.
2. Кримінальне процесуальне право і його місце в системі інших галузей права.
3. Історичні форми кримінального процесу.
4. Поняття стадії кримінального процесу.
5. Система стадій кримінального процесу, їх загальна характеристика, завдання та особливості.
6. Кримінально-процесуальні функції, їх види і значення.
7. Поняття, структура і особливості кримінально-процесуальних правовідносин.
8. Кримінально-процесуальна форма.
9. Особливості кримінально-процесуальної форми.
10. Уніфікація і диференціація процесуальної форми, сучасні проблеми удосконалення кримінально-процесуальної форми.
11. Кримінально-процесуальні функції: поняття і різновиди.
12. Кримінальне переслідування: сутність і суб'єкти.
13. Захист: сутність і суб'єкти.
14. Правосуддя: сутність і суб'єкти.